

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: НЕОБХІДНІСТЬ ТА МЕТОДИКА

Анотація. Процес визначення ефективної роботи підприємства через формування прибутку підприємства та співвідношення показників рентабельності, як і будь-який інший складний процес, має свою технологію, послідовність, яка потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: ефективна діяльність підприємства, прибуток як найважливіша фінансова категорія, рентабельність продукції, рентабельність продаж, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу.

Summary. The process of determining the effective operation of an enterprise through the formation of company profits and profitability of ratio values like any other complex process has its own technology, sequence that needs further studies.

Key words: effective activity of an enterprise, profit as the most important financial category, profitability, return on sales, return on assets, return on equity.

Постановка проблеми. Ефективність роботи підприємства є однією з базових економічних категорій економіки. Пояснення терміну «ефективність» не викликає різних думок, оскільки під ним розуміється відношення, в чисельнику якого завжди фігурує прибуток. Оцінка ефективної діяльності підприємства визначається як відношення прибутку до капіталу (активів), ефективність витрат — як відношення прибутку до собівартості (витрат), ефективність продажів — як відношення прибутку до ціни (виручки від реалізації).

Під час розрахунків показників ефективності також виходять з різних показників, що складають прибуток, — балансовий прибуток, прибуток від реалізації, чистий прибуток.

Прибуток — найважливіша фінансова категорія, що відбиває позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва і, зрештою, свідчить про рівень і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. Одночасно прибуток впливає на зміцнення фінансового стану підприємства, інтенсифікацію виробництва за будь-якої форми власності. Він є не лише джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємств, а й джерелом формування бюджетних ресурсів держави.

Прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів виробничо-господарської діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ефективна діяльність підприємства в сучасних умовах економіки залежить від основного показника ефективності — прибутку. Розвиткові теорії і практики формування та використання прибутку підприємства присвячено праці таких вітчизняних вчених, як М. Білик, І. Бланк, Г. Кірейцев, В. Мец, А. Поддєрьогін, Г. Савицька, І. Балабанов та інших. Разом з тим деякі аспекти з цієї проблематики потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження тенденцій щодо визначення основної методики формування ефективної діяльності підприємства через показники рентабельності, а також визначення впливу рівня рентабельності на фінансовий стан підприємства.

Виклад основного матеріалу. Щоб зробити висновки щодо рівня ефективності роботи підприємства, отриманий прибуток необхідно порівняти з понесеними витратами. Це порівняння, тобто співвідношення прибутку з понесеними витратами, характеризує таке поняття, як рентабельність (P).

$$P = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Авансові витрати або Поточні витрати}}$$

Рентабельність означає прибутковість, або доходність, виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих її видів; доходність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів і ефективності діяльності підприємства. Вони вимірюють прибутковість підприємства з різних позицій і групуються відповідно до інтересів учасників економічного процесу, ринкового обміну.

Показники рентабельності є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутку (доходу) підприємства. З цієї причини вони є важливими обов'язковими елементами порівняльного аналізу й оцінки фінансового стану підприємства. При аналізі виробництва показники рентабельності використовуються як інструмент інвестиційної політики і ціноутворення.

Різні варіанти рішень, що приймаються для визначення прибутку, поточних витрат, авансової вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

Основні показники рентабельності:

1. Рентабельність продукції.
2. Рентабельність реалізації.
3. Рентабельність активів.
4. Рентабельність поточних активів.
5. Рентабельність власного акціонерного капіталу.

1. Рентабельність продукції (витрати) (P_{np}) визначається відношенням прибутку від реалізації продукту від реалізації продукції (Pr) до повної собівартості реалізації продукції (C):

$$P_{np} = \frac{Pr}{C} \cdot 100\%. \quad (1)$$

Цей показник характеризує вихід прибутку в процесі реалізації продукції на одиницю витрат в основній діяльності підприємства.

2. Рентабельність реалізації (P_{rea}) визначається як відношення прибутку від реалізації (Pr) до виручки від реалізації без податків, що включаються в ціну продукції (B):

$$P_{rea} = \frac{Pr}{B} \cdot 100\%. \quad (2)$$

Рентабельність реалізації характеризує дохідність основної діяльності підприємства. Менеджер використовує цей показник для контролю над взаємозв'язком між цінами, кількістю товару, що реалізується, витратами виробництва і реалізацією продукції.

3. Рентабельність активів ($P_{акт}$) визначається як відношення прибутку (балансового чи чистого) ($Pб$ або $Pч$) до середнього розміру активів за якийсь період (A_{cp}):

$$P_{акт} = \frac{Pб(або Pч)}{A_{cp}} \cdot 100\%. \quad (3)$$

Цей показник служить для визначення ефективності використання капіталу, оскільки дає загальну оцінку доходності вкладеного у виробництво капіталу, як власного, так і заємного.

Рентабельність активів також може виступати як ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів: рентабельності продажів і обіговості активів (Oa):

$$P_{акт} = P_{rea} \cdot Oa. \quad (4)$$

Чим менша доля прибутку в ціні, тим більша повинна бути швидкість обороту, щоб рентабельність вкладень у підприємство була достатньою. І навпаки, чим нижча швидкість обороту, тим більша повинна бути доля прибутку в ціні товару.

4. Рентабельність поточних активів (P_{na}) є відношенням чистого прибутку підприємства ($Pч$) до середнього розміру поточних активів (оборотних коштів) підприємства ($A_{n,cp}$):

$$P_{na} = \frac{Pч}{A_{n,cp}} \cdot 100\%. \quad (5)$$

Цей показник характеризує розмір прибутку, отриманий з кожної гривні, що вкладена у поточні активи.

5. Рентабельність власного акціонерного капіталу ($P_{акц,к}$) визначається як відношення чистого прибутку ($Pч$) до середньої величини власного капіталу підприємства (Kc) за якийсь період:

$$P_{акц,к} = \frac{Pч}{Kc} \cdot 100\%. \quad (6)$$

Цей показник займає особливе місце серед показників рентабельності і характеризує ефективність використання власних коштів акціонерів, розмір прибутку, що отриманий на кожну гривню вкладень акціонерів у підприємство і залишається в розпорядженні підприємства. Значення цього показника відбиває ступінь привабливості об'єкта для вкладень коштів акціонерів. Чим вище цей показник, тим більше прибутку припадає на одну акцію, тим вище потенційні дивіденди.

На розмір рентабельності власного акціонерного капіталу впливає показник рентабельності активів.

У ринковій економіці надається велике значення порівнянням прибутку з прибуткоутворюючими факторами і базами його формування.

Під час стандартної оцінки фінансового стану підприємства пропонується заходними методиками:

— по-перше, використання системи взаємозв'язаних показників рентабельності, кожний з яких несе однакове навантаження як для робітників підприємства, так і для користувачів фінансової інформації (менеджерів, акціонерів, інвесторів та кредиторів);

— по-друге, використання системи показників рентабельності як однієї з елементів фінансово-економічної оцінки поточного стану підприємства;

— по-третє, необхідність проведення динамічного і порівняного аналізу показників рентабельності за секторами основної діяльності, за підприємствами-аналогами і підприємствами-конкурентами.

Для цієї мети розроблена система показників рентабельності, котра об'єднує три основних класи показників (табл. 1):

1. Показник рентабельності, розрахований на підставі прибутку (доходу).

2. Показник рентабельності, розрахований у зв'язку з використанням виробничих активів.

3. Показник рентабельності, розрахований на підставі потоків власних грошових коштів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, ефективна діяльність підприємств залежить від безпосереднього ефекту отримання прибутку. Однак її не можна ототожнювати з абсолютною сумою отриманого прибутку.

Ефективність підприємства визначається через його рентабельність. Рентабельність — це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.

Різні варіанти рішень, що приймаються для визначення прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зу-

Система фінансових коефіцієнтів рентабельності

Основні класи показників рентабельності	Фінансові коефіцієнти рентабельності
1	2
1. Показник рентабельності, розрахований на підставі прибутку (доходу)	1.1. Коефіцієнт обмеженого рівня валового прибутку. 1.2. Коефіцієнт обмеженого рівня прибутку від основної (операційної) діяльності. 1.3. Коефіцієнт обмеженого рівня прибутку всієї діяльності підприємства. 1.4. Коефіцієнт обмеженого рівня чистого прибутку. 1.5. Коефіцієнт критичної рентабельності.
2. Показник рентабельності, розрахований у зв'язку з використанням виробничих активів	2.1. Коефіцієнт віддачі на всю суму виробничих активів. 2.2. Коефіцієнт віддачі на інвестований капітал. 2.3. Коефіцієнт віддачі на акціонерний капітал.
3. Показник рентабельності, розрахований на підставі потоків власних грошових коштів	3.1. Коефіцієнт рентабельності відбору. 3.2. Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу. 3.3. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу. 3.4. Коефіцієнт обслуговування боргу.

мовляють наявність значної кількості показників рентабельності.

Госпрозрахункова рентабельність включає такі показники:

— рентабельність окремих видів продукції (робіт, послуг): прибуток від випуску, реалізації (собівартість); прибуток від випуску, реалізації (собівартість за мінусом матеріальних витрат); прибуток від випуску, реалізації (вартість за оптовими цінами);

— рентабельність підприємств, установ: балансовий прибуток (авансова вартість); прибуток від основної діяльності (поточні витрати, собівартість); прибуток від основної діяльності (обсяг реалізації за оптовими цінами);

— рентабельність галузей економіки: прибуток галузі (головний капітал); прибуток галузі (поточні витрати); прибуток галузі (обсяг реалізації).

Обчислення рентабельності окремих видів продукції (робіт, послуг) може ґрунтуватися на показниках прибутку від їхнього випуску або реалізації. При цьому поточні витрати можуть братися в таких варіантах: собівартість (виробнича або повна); собівартість за виключенням матеріальних витрат (рентабельність щодо заново створеної вартості); вартість в оптових цінах (вартість за мінусом непрямих податків).

Для розрахунку рівня рентабельності підприємств можуть використовуватися: балансовий прибуток; прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності; прибуток від інших видів діяльності (фінансової, інвестиційної). При цьому прибуток зіставляється з авансованою вартістю, яку можна брати в різних варіантах (весь капітал підприємства, власний капітал, позичковий капітал, основний капітал, оборотний капітал).

Для розрахунку ефективності галузей береться загальна сума прибутку, отримана підприємствами, об'єднаннями, іншими госпрозрахунковими формуваннями, що входять у відповідну

галузь економіки. На рівень ефективності галузі впливатиме наявність у ній низькорентабельних і збиткових підприємств.

Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів у нього та раціональність їх використання. Підприємство є рентабельним, якщо суми виручки від реалізації продукції досить не тільки для покриття витрат на виробництво та на реалізації, а й на утворення прибутку.

Література

1. Закон України «Про підприємства в Україні» від 4 лютого 1998 р.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Холчин, Ю. В. Піча. — К. ; Львів : Каравела ; Новий світ — 2000, 2001. — 298 с.
3. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. — 2-ге вид. — К. : КНЕУ, 2000.
4. Економіка підприємства. Збірник практичних задач і конкретних ситуацій : навч. посібник / за ред. С. Ф. Покропивного. — К. : КНЕУ, 1999.
5. Економіка підприємства : навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисциплін / О. Г. Швиданенко та ін. — К. : КНЕУ, 2000.
6. Економіка підприємства : структурно-логічний навч. посібник / за ред. С. Ф. Покропивного. — К. : КНЕУ, 2001.
7. Коробов М. Я. Фінанси промислового підприємства : підручник / М. Я. Коробов. — К., 2001.
8. Краюхина Г. А. Экономический анализ / Г. А. Краюхина. — М., 1998.
9. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємства / А. М. Поддєрьогін. — К., 2000.
10. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. — К., 2000.